

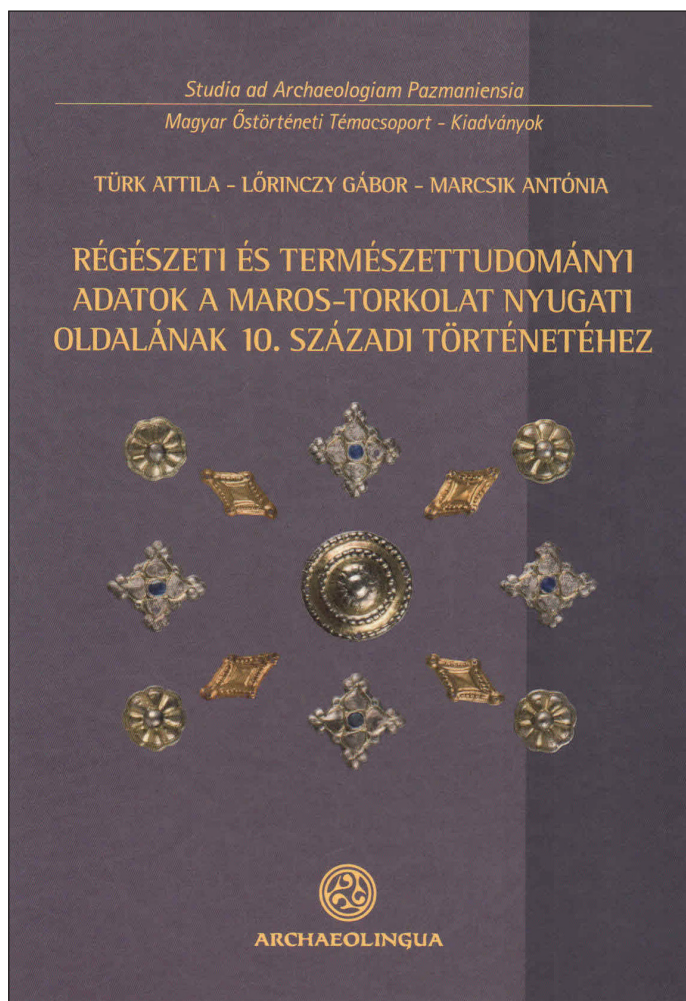
A MAROS-TORKOLAT 10. SZÁZADI RÉGÉSZETI KUTATÁSÁNAK ÚJABB EREDMÉNYEI

Recenzió

HORVÁTH CIPRIÁN¹

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészeti Tanszékének sorozata új kötettel gyarapodott 2015-ben, melyet az MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoportjával közösen jelentettek meg. A sorozat új kötete ezúttal honfoglalás kori és részben magyar őstörténeti témákat ölel fel. A borítón a kiadványsorozatra jellemző technikával készült domború, 3D lakkal kiemelt színes tárgyfotókat, egy kiemelkedően gazdag temetkezés sírrajzát, valamint annak vélt viseleti rekonstrukcióját láthatjuk. Kétnyelvű címet is tartalmazó elő- és hátlapjával rendkívül impozáns kivitelű, láthatóan nagyon jó minőségben készült kötetet tarthat kezében az olvasó, s ez a minőség a belső tartalmat illetően is az első laptól az utolsóig végigkövethető.

Tartalmát illetően egyfelől részben a Maros-torkolat nyugati oldaláról már publikált temetők pontosított és helyenként jócskán kiegészített anyagközléseit tartalmazza. Másrészt a vizsgált mikrorégió újabb leleteit adja közre, ez utóbbiak fényében tekinti át újra, hogy milyen következtetések vonhatók le a térség honfoglalás kori településtörténeti viszonyait illetően. A bemutatásra és elemzésre kiszemelt hat lelőhely kiválasztási szempontja újdonság a hazai 10. századi régészeti szakirodalomban. A szerzők csak olyan lelőhelyeket emeltek ki, melyek mai fogalmaink szerint teljesen feltártnak tekinthetők, és valamennyi sírból készült radiokarbon kormeghatározás és más bioarcheológiai vizsgálat. A lelőhelyek elemzése így a mai elvárások és lehetőségek szerint maximális biztonsággal elvégezhető. A leletanyag részbeni újraközlése és főként a bővebb információk és a természettudományos vizsgálatok adatai alapján való újraértékelése ma már nélkülözhetetlen alap-

Türk Attila – Lőrinczy Gábor – Marcsik Antónia
Szerkesztette: Lőrinczy Gábor és Türk Attila

A Maros-torkolat 10. századi régészeti kutatásának újabb eredményei – recenzió
Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia Vol. 4.
 MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport – Kiadványok 4.
 Archaeolingua
 Budapest, 2015, 486 oldal

¹ Miniszterelnökség, ciprian.horvath@gmail.com

ként szolgál a 10. századi kutatások folytatásához, nem csupán a vizsgált régióban, hanem attól távolabbi területeken is. A 16 szerző által – egy kivétellel együttműködésben – jegyzett tanulmányok felépítésében a főszöveget önálló irodalomjegyzék követi, majd egy 12 oldalas, igen részletes, a fejezetek tagolását is követő német nyelvű összefoglaló, végül pedig a leleteket közlő, többségében színes illusztrációs képtábla zárja.

A kötet gerincét Türk Attila és Lőrinczy Gábor tanulmánya adja, mely a címben jelzett Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez szolgál régészeti és természettudományos eredmények adataival, melyeket természetesen nem csupán közölnek, hanem kontextusukban elhelyezve értékelést is adnak róluk. A bevezető részt követően a katalógussal kezdődő szakaszban hat – mindeddig a szakma számára változó mértékben ismert – lelőhely részletes bemutatása szerepel, melyben helyszínenként a lelőhely és a lelőköri körülmények ismertetése után a sírgödör és az emberi váz leírása, az esetleges állatmelléklet, majd az emberi váz leletei és a viselet mellékleteinek sorrendjében történik az egyes temetkezések közreadása. Az értékelés során kezdettől fogva hangsúlyosan szerepelnek a radiokarbon kormeghatározások eredményei, melyek már a sírleírások elején helyet kaptak. A szerzők a lelőhelyek között külön szerepeltetik Szeged-Kiskundorozsma-Hosszúhát-halom és Szeged-Kiskundorozsma-Hosszúhát lelőhelyet, hiszen valóban nem lehet kizárni, hogy nem egyetlen temető részeinek tekinthetők az egymástól távolabb elhelyezkedő sírok. A katalógusban tovább haladva Szeged-Kiskundorozsma-Subasa és Szeged-Öthalom, V. homokbányájának ez idáig közöletlen temetői, majd a valamennyi részletét érintően először itt összefoglalt Zsombó-Bába-dűlői temető következik. A leletkatasztert a néhány éve nyomtatásban már hozzáférhető Zsombó-Ménészjárás-dűlő (Kossuth u.) magányos férfi temetkezésének ismételt bemutatása zárja.

A rendkívül alapos sír- és tárgyleírásokat a mintegy 35-40 km átmérőjű mikrorégió további lelőhelyeinek felsorolásszerű összefoglalása követi szakirodalmi adatokkal és több esetben a korábbi adatok pontosításával. Ezt követi az ismertetett lelőhelyek részletes elemzése, mely a temetkezési szokások ismertetésén belül elsőként az egyes temetőtípusok közül a magányos sírok és a szállási temetők kérdését érinti. Utóbbiak kapcsán a szerzők megállapítják, hogy azok a 2-6 síros temetőrészek, ahonnan szinte csak felnőttek sírjait ismerjük, valószínűleg ebbe a kategóriába sorolhatók. A temetkezéseket illetően a sírgödörök kialakítása után részletesen bemutatják a lovas temetkezések regionális variációit, mind a lócsontok, mind pedig a lószerszámok vonatkozásában. Rámutatnak, hogy a lószerszámok sírba helyezése jóval kisebb variabilitást mutat, szemben a lócsontokat és lószerszámokat is tartalmazó sírokkal. Részletesen elemzik a sírokból származó érmeket funkció szerinti – obulus, szemfedő, ruha- és lószerszámdíszek – csoportosításban, melyet az étel- és italmellékletek, koporsók tárgyalása követ. Hasonló bontásban, de önálló szakaszként szerepel Szeged-Öthalom lelőhelyének értékelése. A dolgozat egyik leginkább újdonságként ható részét a Szeged-Kiskundorozsma-Hosszúhát 595. sírjának viseleti rekonstrukciója alkotja. A szerzők a vállnál és a felkarokon előkerült kétféle, kisméretű koncentrikus veretet – melyet a kutatás általában ruhadíszként aposztrofált eddig – a hajfonatokba fűzött szalagokhoz tartozónak tartják a leletek sírban megfigyelt elhelyezkedése, rendszere és a környezetükben megfigyelt bőrszalagmaradványok alapján. Az elkészült elméleti rekonstrukciós rajz a kötet hátsó borítóján látható.

Ugyancsak a viselet és a temetkezési szokások kérdésköréhez kapcsolódik a sír számára készült szimbolikus öv egykori meglétének áttekintése, mely felbukkant már korábban is a hazai kutatásban. A 2009-ben előkerült szeged-öthalmi 124. sír kapcsán bemutatják a veretdíszes tarsolyok egy újabb, jól dokumentált példányát. Ez a lelet díszítését tekintve egyedül a magyar szállásterületről eddig ismert veretes tarsolyok között, ráadásul olyan földrajzi térségből származik, ahonnan mindeztidáig fémveretekkel díszített tarsolylelet sem került elő. Minden elemzett jelenség esetében külön mutatják be azok sírbéli helyzetét, illetve magát a tárgytypust. Utóbbiak körében számottevően bővítik a nyíltegezekkel kapcsolatos ismereteinket. A tárgytypusoknál maradva, külön alcím alatt tárgyalják a Zsombó-Ménészjárás-dűlői csavart bronzdrót egykori lehetséges funkcióját. A korábban ismeretlen lelet Kárpát-medencei és tágabb földrajzi kitekintésben bemutatott analógiái alapján feltételelesen korbács vagy lovaglóostor részeként határozható meg, azonban a kérdéssel korábban foglalkozó orosz nyelvű tanulmányukhoz képest a szerzők itt kissé kibővített elemzést adnak. Külön érdekessége az alfejezetnek, hogy a radiokarbon kormeghatározás eredményeit figyelembe

véve az a korbács vagy ostor, melynek e bronzdrót is részét képezhette, egy, feltehetően még a Kárpátoktól keletre fekvő területen született férfi sírjából került elő.

A következő alfejezetben a társtudományok eredményeinek felhasználhatóságát tekintik át a szerzők a régészet szemszögéből. Bár a hazai népvándorlás és honfoglalás kori régészeti szakirodalomban örövendően terjed az archeometriai és bioarcheológiai kutatások eredményeinek bemutatása, ebben ez a tanulmány élen jár, sőt ez az egyik legkomolyabb eredménye. Az egyik legfontosabb lehetőséget e téren a fémvizsgálatok kínálják, melyeknek segítségével megfelelő kontrollminta alapján elvben lehetővé válik egyes fémtárgyak eredetének meghatározása. Amennyiben a veretek korabeli pénzermék alapanyagként történő felhasználásával, nem túl sokszor és nem túl magas hőfokon történt átolvasztásával készültek, a szennyezőanyagok kimutatásával az érmekre következtetni lehet. Vagyis így közvetve *terminus post quem* adat lenne nyerhető egy-egy adott sírról, mely a honfoglalás kori relatív kronológia nehézségeit látva alapvető támpont lehetne a biztosabb keltezéshez. A szerzők nem pusztán az általuk vizsgált mikrorégió, de egy németországi laborban készült korábbi vizsgálatok eredményeit is felhasználva gyakorlatilag az összes eddigi eredményt bemutatják jól áttekinthető táblázatok segítségével. Az anyagösszetéti vizsgálatok ezen túlmenően alkalmasak lehetnek egyes lelőhelyek közti kapcsolatok felderítésére is. A szerzők felhívják továbbá a figyelmet a sírok „gazdagságának” régészeti értékelésénél arra a szempontra is, hogy a nemesfémmellékletek mennyisége mellett azok alapanyagának „tisztasági fokát” is vizsgálni kell, mivel a többségében öntött tárgyak esetében ötvözetekről van szó.

Nagyobb egységet képez a radiokarbon vizsgálatoknak szentelt rész. Magával a vizsgálat alkalmazhatóságával kapcsolatban a kutatás egy része szkeptikus álláspontot képvisel, így a szerzők maguk is hangsúlyozzák, hogy ezeknek a méréseknek önmagukban nincs perdöntő szerepük. Módszertanilag fontos lépés, hogy a temetők esetében valamennyi sírból, sőt több esetben egy sírnál is több mintát, illetve több laborban is megmért mintát közölnek, ami a pénzzel keltezett sírok *terminus post quem* adataival való összhang mellett erősítheti a módszer használhatóságába vetett hitet. A korábbiakhoz képest kissé átdolgozott formában és korábbi saját megállapításait is revideálva igazítják el az olvasót a vizsgálatban rejlő potenciált, az eredmények értékelésének lehetőségeit és nehézségeit illetően egyaránt. Ennek az elemzésnek a nyomán sikerült – a régészeti forrásanyagban egyértelműen nem tükröződő – mintegy fél évszázados korkülönbséget kimutatni a szeged-öthalmi V. homokbánya területén feltárt két sírcsoport között. Az alfejezetet az embertani és archeogenetikai vizsgálatok értékelése zárja. Ez utóbbinál külön érdekesség, hogy innen származik az egyik olyan Kárpát-medencei 10. századi eset, ahol anya/gyermek eltérő és egymástól távol eső temetőben történt eltemetését sikerült kimutatni.

Az utolsó alfejezet tartalmazza – az eddig bemutatott eredmények alapján – a mikrorégió összefoglaló településtörténeti értékelését. A természetföldrajzi viszonyok megtelepedést befolyásoló tényezői után annak megelőző, avar kori és 9. századi településtörténetét vázolja. A radiokarbon adatok alapján felvetik a magyarság 9. század végi megtelepedésének lehetőségét, már a 860-as, 870-es évektől. A szerzők rámutatnak, hogy a dél-alföldi régióban több 9. századi érme is tartalmazó, bár szegényes mellékletű temetkezést ismerünk, melyek radiokarbon kormeghatározása fontos adatokkal szolgálhat e kérdésben. A mikrorégióban a régészeti és az embertani leletanyag elemzése nyomán északról származó csoportok megtelepedésével is számolhatunk a szerzők megalapozottnak tűnő érvelése alapján.

A tanulmányt 157, döntő többségében színes, vagy részben színes kép zárja. A képeken egymás mellett szerepelnek a sírok és a tárgyak színes fotói és rajzai, előbbieket és az egyes részletrajzokat gyakran az egyes mellékleteket eltérő színben feltüntető, értelmező rajzok is kiegészítik. Rendkívül informatívak az egyes lelőhelyek elhelyezkedését a terep háromdimenziós ábráján bemutató képek, melyek sorát a radiokarbon mérések kalibrált eredményeit mutató grafikonok zárják.

A kötet gazdag függelékét további kilenc tanulmány alkotja, melyek a numizmatika, az archeometria, az antropológia és az archeozoológia vizsgálati eredményeiből mutatnak fel széles spektrumot az érdeklődőknek a tárgyalt mikrorégióból származó leletekre alapozva. Elsőként Simon Coupland és Luca Gianazza a szeged-öthalmi temető nyugat-európai érmei alapján tekinti át a 10. századi – nem csupán a magyar szállásterületen előkerült – sírokból származó frank vereteket. A dolgozat kutatástörténeti jelentőségű, hi-

szen Karoling-kori numizmatikai tanulmány, vagyis kalandozó pénzeink nyugati szemszögből való eddigi legbővebb értékelése. Fő törekvése, hogy a verdehelyeket meghatározva igyekszik a pusztán uralkodási évszámokhoz kötött pénzek verési idejét szűkíteni, s felvillantja azok sírba kerülésükig tartó lehetséges történetét, útvonalát is.

Az anyagvizsgálati részben elsőként Csedreki László – Susanne Greiff – Langó Péter – Florian Störbele – Türk Attila tanulmánya összefoglalja a honfoglalás kori nemesfém tárgyakról rendelkezésre álló – részben már publikált, részben még közöletlen – anyagvizsgálati eredményeket, így a jövőbeni kutatás rendelkezésére is bocsátva azokat. Tanulmányukban – az anyagvizsgálatok szempontjából is hasznos információként – részletesebben is helyet kap az ezüstitárgyak készítési technológiájának ismertetése. Munkájuk eredményeként sikerült az – esetenként különböző funkciójú tárgyak – anyagösszetételeinek alapján csoportokat körülhatárolni, mely így a közös forrásból való származás lehetőségét is felvetette. A szerzők közül Csedreki László, Langó Péter és Türk Attila nevéhez fűződik a kötet következő tanulmánya, mely a honfoglalás kori ezüstitárgyakon végzett XRF és PIXE vizsgálatok összehasonlító módszertani elemzésével ismerteti meg az olvasót az egyes veretek és a korabeli pénzermék esetleges kapcsolatának felderítése céljával.

Az antropológiai szekció tanulmányait Marcsik Antónia Szeged-Öthalom, V. homokbánya területén feltárt temetőjének feldolgozása nyitja, melyben az előkerült csontvázak fő jellemzőinek leírása mellett kisé részletesebben kitér a trepanáció gyakorlatára, a beavatkozás esetleges keltező értékére. Csósz Aranka és Mende Balázs Gusztáv Szeged-Kiskundorozsma-Hosszúhát és szeged-öthalmi temető archeogenetikai vizsgálatainak eredményeiből publikált figyelemre méltó megállapítása, hogy a két temetőben nem található az elhunytak között anyai ági kapcsolat. Nem kevésbé érdekes ugyanakkor az anya-gyermek kapcsolat valószínűsége az öthalmi 236. sírba temetett gyermek és a légvonalban mintegy 80 km-re fekvő Harta-Freifelt temetőjének egyik női halottja között.

Marcsik Antónia, Just Zsuzsanna és Szalai Ferenc a Maros torkolatvidék két fontos temetőjének antropológiai vizsgálatát adják. Azonban Szeged-Algyő, kisebb részben pedig Sándorfalva-Eperjes forrásbázisának megtartása miatt is a vizsgálat csupán korlátozott eredményt hozhatott. Az objektív nehézségek ellenére azonban megállapítást nyert, hogy mindkét temetőt töredék népesség, nem pedig egy zárt közösség használta; ezt az újszülöttek – talán többféle okra is visszavezethető – hiánya mellett a nemi aránytalanságok és a rendellenesen korai halálozások erősíthetik meg. Figyelemre méltó a Szeged-Algyőn temetkező közösség férfitagjain megfigyelt harci sérülések magasabb aránya, s a közösség gyógyításban való jártassága, mely mindkét csoport esetében megmutatkozott a közösség elesettebb tagjainak támogatásában is. Szathmáry László, Holló Gábor és Marcsik Antónia az előbbi két temető koponyaleleteinek vizsgálata alapján elemzi a közösségek tágabb, alföldi kapcsolatait, megállapítva, hogy a két közösség elsősorban a Tiszántúl déli és a Duna–Tisza köze korabeli népességével mutat hasonlóságot. Marcsik Antónia a Maros-torokkal szembeni mikrorégió embertani anyagának közlésén keresztül ad összefüggő elemzést a területen élt 10. századi népességről. A kötetet Vörös István archeozoológiai tanulmánya zárja, mely az említett mikrorégió 10. századi sírjaiból származó állatsontok vizsgálatát tartalmazza, fajonként bemutatva azok jellegzetességeit, nem csupán a sírba helyezés módját, de ételmellékletek esetében az egyes feldolgozási egységeket is meghatározva, illetve valószínűsítve elkészítésük és sírba helyezésük módját. A tanulmány végén a szeged-öthalmi V. számú homokbányából előkerült állatsontleletek részletes leírása található.

A munka nem titkolt célja volt, hogy összehasonlítási alapot adjon a mikroregionális kutatások további folytatásához, legyen az akár a bemutatott régió földrajzi közelségében, akár attól távolabb. Mindez kétségtelenül sikerült is, hiszen a tanulmány jól illeszkedik a honfoglalás kori kutatás elmúlt 20 évben egyre erősödő regionális vizsgálatainak keretei közé, amely lépésről lépésre vezethet a korszak mind teljesebb megismeréséhez.

A kötet eredményeit a néhol felbukkanó átfedések inkább megerősítik, használhatóságából az a néhány jelentéktelen hiba, mely döntően bizonyára a nyomdatechnika ördöge folytán jelent meg a végső változatban, semmit nem von le.